

Eng-Troldurt, *Pedicularis palustris*

er en almindelig 10–40 cm grenet, halvsnyltende eng- og moseplante med fjersnitdelte, krusede og lappede blade og rosenrøde læbeblomster blandet med blade i en klase.

Troldurt 1688ff, planter med røde blomster blev ofte sat i forbindelse med overnaturlige væsener, sml. valmue bd. 2; *engtroid* 1688ff; SSlesvig, *engkys* 1688ff; Sønderjylland, efterleddet oprindelig om vandlidende sænkning i ager eller eng, derefter om ukrudt sådanne steder, sml. kornblomst s. 294. *Luseurt* 1688ff; Ålborgeggen o. 1870, Angel, Sønderjylland, anvendt mod utøj, se nedenfor, jf. det botaniske slægtsnavn (*pediculus* = lus).

Hanekam o. 1700, som *crista galli* måske nævnt allerede af Saxo Grammaticus o. 1200; *fistelurt* o. 1700, 1802, fra tysk; *troldmand* 1793–1821 er konstrueret, *kærskræde* MJylland 1795, se skjaller s. 62, *iglegræs* 1820, sml. soldug bd. 2; o. 1870 og flg.: *herremand* og *hofmand* eller *-mænd* SVJylland sigter til den røde, knejsende blomsterstand, jf. *kattehale* Ringkøbingegnen. *Ormekål* Vardeegnen, orm er her slange, snog;

Spisende grønlandere. Maleri af C. Deichmann.

Troldurt.
Flora Danica,
1767.

hølékarl Uldumegnen (o. 1895), planten slog hårdt mod leen, når engræsset blev mejet, sml. katteskæg bd. 1; *sort rytter* Bylderup Sønderjylland, den tørre plante er sort, måske har børn leget med blomsterne som forestillende hest og/eller rytter, sml. lærkespore bd. 2 med lignende blomster; *kopatte* VJylland, *sugepatte* ved Silkeborg og *tudsepatte* Salling, se torskemund s. 60; *møurt* Herningegnen, uvist hvorfor; *rød* eller *gul skræde* (= skjaller, s. 62) Himmerland, Thy. (1). Færøerne: *órøkja* o. 1780ff (1821 *ovrøkia*) = sjusket, skødesløs ♂: om mark, den trives på; *lúsagras* 1908ff (2). – Grønland (Smith-Sund): *igutsarssuit neqigssanguit* 'humlebiernes føde' (3).

LITTERATUR: (1) 689 2,202–03; 239 1894,71; 634 17142; (2) 398 181,671; 518 1800,202; 751 109f,129; (3) 299 24,1918,310.

ANVENDELSE

Lagt under lagterne fordriver planten lopper og lus (Jylland; 1), anvendes med nyserod som rottegift (1821; 2). – Planten er giftig for alle husdyr, men især får (1767; 3), man mener, den giver kvæget blodpis og lus (1806; 4).

Afkog med hvid nyserod i eddike kan bruges til mundskylning for »løse tænder« (begyndelsen 1600-t; 5).

Den kogte rod og stængel af flere arter trolldurt spises i Grønland til kød eller spæk (6), blomsterstanden som en slags kål (1880; 7).

Hvor trolldurt står blandt pors i det sortbrune
kær
er der fire alen ned til et rustskørnet sværd.

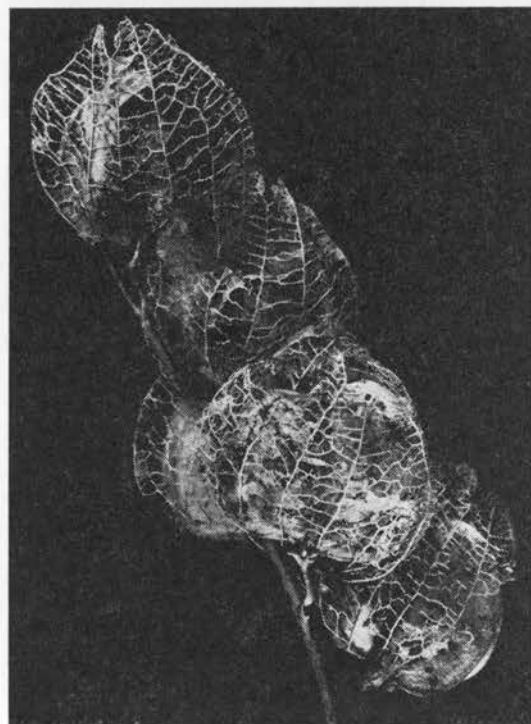
Sophus Bauditz (8),
sml. sværdlilje bd. 1 og kongelys s. 54.

LITTERATUR: (1) 488 9,1888,76; 488f 2,468; (2) 178 1954,60; (3) 977 171; (4) 398 1806,578f (5) 902j 27b; (6) 398 1821,673; 299 24,1918,310; (7) 589 3.1, XXXIV; (8) 51c 76.

Skjaller, *Rhinanthus*

Almindelige halvsnyltende planter på marker og høje enge med oprette, firkantede stængler og korte oprette blomsterklaser; hos STOR SKJALLER,

Tørre bægre af Skjaller. (HO).

Rhinanthus major, er kronen lysegul med violette »tænder« på overlæben og støvvejen hængende uden for overlæben. LIDEN SKJALLER, *Rhinanthus minor*, har brungul krone og grågrønne eller violet anløbne dækblade og bægere.

Skjaller 1664ff, ligesom *skaldre* 1624–1840, *sjaller* o. 1700ff, *skalte(r)* 1778, *skrade* 1793ff; Jylland, *skralle* og *skratte* 1848ff; Fanø, *gjaller* Sønderjylland o. 1880, *skraldehans* Als m.fl. lydord sigtende til de løse frø, der på tørre planter rasler i det noget oppustede bæger, når stænglen bevæges; »de snakker med [rasler mod fødderne], når vi går hen over maen« (mosen) Krarup Fyn; at sjalre er at drive omkring og snakke om løst og fast (1), børn morer sig med at ryste den modne plante som en rangle. Måske i stednavne som Skravad 1546ff Viborg og Skrakær i Ullestrup Sundeved (2). *Ras* 1688ff; Sønderjylland, *rassel* o. 1700ff; Jylland, i stednavnet Rasselkog Møgeltønder; *rasleblomst* Sønderjylland.

Hanekam 1688–1800-t gjaldt måske oprindelig trolldurt (s. 61) med røde blomster. *Mejer* o. 1700, se *hølékarl* nedenfor; *pengeurt* 1757ff, Jylland 1795ff, Bornholm, de store tørre frøhuse rasler som pengesedler. *Elefanthoved* 1795 efter overlæbens »snabel« (udhængende støvvej). O. 1870 og flg.: *firskilling* Århusegnen og *skillingsurt* Mols, Birkholm, skyldes de store tørre bægre, som var børns *penge* Fanø, Mors, Salling, jf. *hundepenge* Sønderjylland, *engpenge* Bornholm. *Hølékarl* Jylland, de tørre stængler var til besvær, når karlen slog enghø, sml. arbejdsvarsel s. 63. *Musetænder* VJylland, *mikkelsmund* Røsnæs o. 1920, *fuglenæb* Møn, *kællingetand* Bornholm, *Lokes pung* 1900; *hundepening* ØJylland, efterleddet = indtørret ekskrementbolle, vel sammenligning med blomsterstandens gullige bægre; *blæreurt* ØMøn, *Vorherres kage* Falster måske fordi børn har suget nektar af blomsterne; *fnaturt* Lolland er nedsættende, planten udpiner græsmarker (3).

Færøerne: *snjallabjalla*, *snjallibjalli* 'klingende bjælde' o. 1780ff, *pungagræs* o. 1780ff, *ormagræs* – man finder ofte en orm (maddike) i frøgemmet (4). – Grønland: *emadaset*, *umatausat* 'pengepose' (5).

LITTERTUR: (1) 519 99; (2) 148 7,74 og 9,114; (3) 689 2,229–33; 394 9,33; 360 1,1914,40; 228e tlb. 228, 237,256; 148 5,259; 107; (4) 751 129,161f,222; (5) 521 78,263.

BESVÆRLIGT UKRUDT

Skjaller og især underarten »rugskjaller« kan være indført med rugavlen og var i mange egne